

Elli Björkstén

– en genusordningens förnyare eller förvaltare?

Af Pia Lundquist Wanneberg

Introduktion

»Att kvinnogymnastiken i så hög grad kopierat manskymnastiken visar huru liten förståelse man haft för den psyko-fysiska olikhet, som förefinnes de båda könen emellan. Vi hava sett den stora skillnad, som redan på ett tidigt stadium gör sig gällande i detta avseende. Övningar, vilkas mål varit att uppnå mer eller mindre militära färdigheter på bekostnad av kvinnlig mjukhet, smidighet och grace, äro mycket olämpliga och kunna aldrig hos flertalet kvinnor väcka ett levande intresse för sunda, systematiska övningar.«¹

Ovanstående citat är hämtat ur *Kvinnogymnastik* en lärobok i gymnastik skriven av Elli Björkstén (1870-1947). Björkstén var från Finland, men tog 1895 gymnastikdirektörsexamen vid Gymnastiska Centralinstitutet (GCI) i Stockholm. Eftersom hon ansåg att den linggymnastik som utövades vid GCI var för könsneutral, utvecklade hon tillbaka i Helsingfors ur denna en särskild kvinnogymnastik.² Den rådande kvinnogymnastikens olyckliga kopierande av manskymnastiken såg hon, vilket framgår av citatet, som både opasande och kontraproduktiv.

I citatet avspeglas även en strukturell förändring i fråga om legitimeringen av könsskillnader. I slutet av 1800-talet börja-

de det särskiljande av könen som tidigare motiverats med Guds ordning, att kläs i en vetenskaplig dräkt. Som en konsekvens bytte skillnaderna karaktär: från att ha betraktats som en fråga om grad sågs de nu som artskillnader. Bakomliggande orsak var att synen på människan hade biologiserats och fysiologiska olikheter mellan män och kvinnor fastställts. Fastställandet gjorde dock inte halt vid kroppen, utan även moraliska och förnuftsmässiga avvikelser konstaterades. Med stöd i biologin, medicinen, rasbiologin och psykoanalysen framställdes kvinnan som annorlunda, obegriplig, ologisk och känslomässigt instabil.³

Björksténs kvinnogymnastik bär tydliga spår av samtidens biologiserande. Frågan är dock på vilket sätt hon bröt med 1800-talets linggymnastik och hur hon och hennes gymnastik ska förstås. Var hon en nydanare eller bidrog hon till att befästa förställningar om kvinnor och män och deras relation till kroppsövningar. Om detta ska denna artikel handla.

1800-talets linggymnastik ur ett kvinnoperspektiv

För linggymnastikens upphovsman, Per Henrik Ling (1776-1839), var linggymnastiken i huvudsak man. Kvinnor nämner han bara helt kort: som presumtiva barnaföder-

skor behövde de stärka sin kropp, dock utan att de runda formerna äventyrades.⁴

Betydligt mer intresse ägnades kvinnan av Per Henrik Lings son Hjalmar Ling (1820-1886). Orsaken var bland annat att kvinnor 1864 givits tillträde till GCI, något som Hjalmar Ling menade framkallade ett behov av andra undervisningssätt. För även om flickor och kvinnor enligt honom inte var så klena som man i allmänhet påstod, fanns det ändå både kroppsliga och moraliska skillnader mellan könen som måste beaktas i undervisningen; skillnader som ökade med ålder. Fysiologiskt var flickor och kvinnor inte lika snabba som män, vilket påverkade deras förmåga när det gällde hopp och löpningar. Vissa hopp tvingades de helt enkelt avstå ifrån. Avstå skulle de även från tyngre hävövningar eftersom deras axlar, överliv och armar var svagare än pojkarnas. Däremot förkastade han det förbud som utfärdats generellt mot flickors klättringar och bomövningar; förbudet skulle enbart gälla för »*de svagaste undantagen*«. Nu hade flickorna emellertid egenskaper som kompenserade deras kroppsliga brister. En sådan var vad Hjalmar Ling benämnde »*en jemnare utdrägt*«, dvs. att de utförde så gott som alla långsamma och måttligt starka rörelser jämnare, och på deras pluskonto stod även en högre sedlighet. Deras större ihärdighet, hjälpsamhet och ordningssinne gjorde dem ofta mer lämpade som rotmästare, en form av hjälplärare, än pojkarna.⁵

Hjalmar Ling dämpade både ner skillnaderna mellan könen och lyfte fram dem. Å ena sidan ansåg han att man inte på konstlad väg skulle öka eller påskynda könsskillnaderna genom att vara för rigid i bedömningen av vad flickor kunde och inte kunde göra. Å den andra hävdade han att flickor inte skulle utföra samma idrotter och lekar som pojkar. Förutom att pojkarna kunde

ägna sig åt mer ansträngande former hade de också ett större antal tävlingslekar/idrotter och lekar/idrotter med brottnings- och kampinslag till sitt förfogande. För flickor ansåg han härmnings- och kedjelekar samt olika former av dans- och sånglekar passa bäst.⁶

Således fanns det enligt Hjalmar Ling skillnader mellan könen: flickorna var kroppsligt svagare, men karaktärsmässigt starkare. Dessa skillnader tonades ner av hans efterträdare, och GCI:s starke man årtiondena runt sekelskiftet 1900, Lars Mauritz Törngren (1839-1912). Även om Törngren menade att det fanns fysiologiska skillnader mellan könen: pojkarna var starkare och flickorna mer böjliga, skulle övningarna till grundform och innehåll vara desamma. Att särskilt äldre flickor inte utförde rörelserna med den bestämdhet som fanns hos pojkarna, innebar inte att man skulle göra avkall på bestämdhetskravet, utan kräva all den bestämdhet de förmådde. I motsats till Hjalmar Ling drog Törngren inte några moraliska växlar på de fysiologiska skillnaderna och de innebar inte att respektive kön skulle avstå från någon övning. Även om sång- och danslekar lämpade sig bättre för flickor, betydde det inte att pojkarna skulle låta bli.⁷

Det var den törngreninspirerade formen av kvinnogymnastik som Björkstén vände sig mot, den som enligt henne var för könsneutral. Istället ville hon se en gymnastik som vilade på en kvinnlighet vars bärande inslag var mjukhet, smidighet och grace, vilket också kvinnogymnastiken skulle genomtyras av. För om den gjorde det, utvecklades en kvinnotyp som på bästa möjliga sätt uppfyllde kvinnors viktigaste uppgift i livet, moderskapet. Det var mot den medborgliga uppgiften kvinnogymnastiken skulle fostra. Skolflickornas presumtiva roll i reproduktionen skulle med andra

ord vara styrande för den form av kroppsövningar de skulle ha.⁸

Kraft, styrka och bestämdhet var således ingenting som hörde hemma i kvinnligheten. För att hålla den råa muskelstyrkan och de ändamålslösa kraftprestationerna som fanns i den manliga gymnastiken borta från kvinnogymnastiken, såg Björkstén estetiska krav som ett medel: genom den estetiska dimensionen utvecklades harmoniska och behärskade muskelrörelser. Därtill var estetiken en tillgång när det gällde kraftbesparing. Om rörelserna utfördes med lätthet, grace och självfullhet blev resultatet automatiskt kraftbesparande. Grundläggande var gracen, en grace som enligt Björkstén emellertid höll på att gå förlorad. Men den kunde återerövas genom målmedveten övning av rörelser vilka, samtidigt som de övade koordination och höjde muskel- och rytmisinet, även utvecklade det vackra och själfulla.⁹

Till grund för Björksténs utformning av de rörelser som flickor och kvinnor fysiologiskt kunde, och borde, utföra, låg den danske fysiologen Johannes Lindhards (1870-1947) anatomiska och fysiologiska jämförelser av könen. Lindhard menade, enligt Björkstén, att kvinnors utveckling av hela rörelseapparaten var underlägsen männens. Särskilt märkbart var detta i skelettets finare byggnad, de olika skelettdelarnas lösare förbindelse med varandra, de i mekaniskt avseende många svaga punkterna och i den klenare muskulaturen. På kvinnornas fysiologiska minuskonto stod även lungornas »mindre vitala kapacitet« och hjärtats och hjärtöppningarnas mindre relativa storlek. Av den anledningen varnade Lindhard kvinnor i allmänhet, och flickor i puberteten i synnerhet, för ansträngningar som ställde stora krav på hjärta och lungor.¹⁰

Även när det gällde rörelsesätt var skill-

naderna mellan könen enligt Lindhard och Björkstén stora. Medan rörelserna hos mannen kännetecknades av styrka och bestämdhet, utmärktes kvinnans av smidighet, grace och lätthet. Eftersom kvinnans nervsystem generellt var mindre stabilt än mannens, något som kunde observeras vid alla sinnesrörelser och i att kvinnor lätt distraherades i sitt arbete, blev hennes rörelser i högre grad ett uttryck för stämningar och själstillstånd. Den psykiska instabiliteten bidrog till att kvinnors rörelser uppvisade fler nyanser.

Särskilt känsliga var flickorna i samband med puberteten, då naturen med koncentrerad kraft ingrep i barnets fysiska och psykiska utveckling. Även om flickor och pojkar redan i småbarnsåldern hade olika intressen, eskalerade skillnaderna med åldern för att kulminera vid puberteten. Då måste man vara på sin vakt, eftersom det så lätt kunde gå fel.¹¹

Den form av kvinnogymnastik som Björkstén lanserade byggde således på föreställningen om kvinnor och män som i grunden olika. Medan kvinnor var männen fysiskt och psykiskt underlägsna, var de dem överlägsna när det gällde mjukhet, smidighet och grace. Hur omsattes då hennes tankar i praktiken? I följande avsnitt realteras de till den svenska skolgymnastiken.

Björkstén och den svenska skolgymnastiken

Björksténs gymnastik, som den kommer till uttryck i *Kvinnogymnastik*, mottogs väl i Sverige, detta trots att den på vissa punkter avvek mot den traditionella linggymnastiken. Av en recension av Björksténs lärobok, skriven av en av GCI:s tongivande lärare Ester Svalling 1919, framgår att den

tycks ha varit något som GCI:s lärare hade väntat på. Enligt Svalling hade kvinnogymnastiken efter Hjalmar Lings avsked från GCI 1882 blivit en trogen kopia av männens. Hon säger sig dock inte vara förvånad över detta eftersom kvinnorörelsen under 1880- och 90-talen hade strävat efter att utplåna olikheten mellan könen. Men nu var tiden mogen att ställa krav på en fördjupning av kvinnans emancipationssträvan såtillvida att den skulle anpassas efter hennes natur. Ett krav som naturligtvis också måste omfatta den fysiska fostran. På detta område var Björkstén enligt Svalling en auktoritet och förgrundsgestalt.¹²

Även skolornas undervisning tog intryck av Björksténs kvinnogymnastik. Från att flickor och pojkar runt sekelskiftet 1900 hade bedrivit en likartad form av linggymnastik, utvecklades i den svenska skolan en särskild flickgymnastik. Fram till puberteten skulle flickor och pojkar i princip göra samma övningar och rörelser och de kunde också gymnastisera och idrotta tillsammans. Men då styrdes pojkarna mot övningar som tränade kraft, uthållighet och var mer prestationsinriktade, och flickorna mot övningar som utvecklade smidighet, mjukhet och behag.¹³ Medan pojkroppen efter puberteten fick fortsätta och stärka sin kropp, betraktades flickkroppen då som skör, ömtålig och avvikande.

Även under 1940- och 50-talen skulle den snart könsmogna flick- och pojkroppen gå olika vägar. Nu behövde visserligen flickor motion, men på grund av deras ömtålighet måste arbetssättet vara lagom ansträngande: livliga, lätta och rytmiska rörelser rekommenderades för flickornas fostran i vilken smidighet och mjukhet fortfarande utgjorde målet. Pojkroppen krävde däremot betydligt hårdare tag för att

uppnå den eftersträvarde manliga kraften och precisionen; målet för deras fostran. Könsmogna flickor och pojkar utvecklades så olika att de inte hade fallenhet för samma övningar. Flickorna ansågs nu ha särskild talang för balans- och gångövningar, men inte för hävrörelser eller för svårare hopp. Här krävdes större kraft vilket per definition gjorde detta till pojkarnas område.¹⁴ Ju äldre flickorna blev, desto mindre styrka och desto mer estetik.

Fanns det då inget alternativ till dem som Björkstén företrädde? Ja, kring uppfattningen om den pubertala flickan som svag och ömtålig förenades såväl den statliga myndighet som övervakade skolan, Skolöverstyrelsen, som läkare, fysiologer och gymnastiklärare. Dock fanns några undantag, varav ett utgjordes av Elin Falk (1872-1942). Falk var utbildad vid GCI och tog examen samma år som Björkstén, 1895. Hon var under många år verksam som gymnastikinspektör vid Stockholms folkskolor. På uppdrag av folkskolestyrelsen i Stockholm utarbetade hon en ny lärobok i gymnastik för småskolan och för folkskolans flickor, vilken baserades på en revidering av linggymnastiken. Läroboken gav upphov till en strid inom gymnastiklärarkåren och på GCI: i fackpress, dags-tidningar och på offentliga möten diskuterades, kritiserades och försvarades hennes förslag. Kärnan i striden var om Falk hade brutit med ett antal linggymnastiska principer eller inte. Segrande ur striden gick Falk.¹⁵

Könsmässigt stod Falk för en uppfattning i vilken eleverna var mer individer än kön. Hon menade att det var omöjligt att avgöra om könsskillnader när det gällde kroppslig styrka till största del berodde på biologiska lagar kopplade till reproduktionen eller om de till övervägande del var en kulturprodukt grundad i olika levnadsmiljöer:

»Den, som de sista 20 åren iakttagit den enorma kroppsliga förändring, som många flickor och kvinnor med möjlighet att leva ett rörligt och i övrigt hygieniskt liv undergått, samtidigt med att de fullgjort modersuppgifterna på bästa sätt, lutar åt den senare uppfattningen.«¹⁶

Falk gav således inte biologin samma förklaringsvärde som Björkstén, utan talade även i termer av genus, dvs. det socialt och kulturellt konstruerade könet. Därtill föredrog hon att betrakta eleverna mer som individer än kön. Och när hon diskuterade flickor och pojkar som kön, något som hon för övrigt sällan gjorde, låg tyngdpunkten på likheterna mellan dem. För även om det fanns skillnader i hur flickor och pojkar uttryckte känslor under puberteten, var den »en ofullkomlighetens och disharmoniens tid« för båda: inte längre barn och ännu inte vuxna. En tid som förutom själsliga problem även innebar kroppsliga, eftersom kroppen under puberteten utvecklades snabbt och oproportionerligt. Nu menade hon inte att det inte fanns fysiska skillnader mellan könen; exempelvis utvecklades i regel inte flickornas muskler lika kraftigt som pojkarnas, men likheterna övervägde även kroppsligt. Eftersom eleverna i puberteten måste omkoordinera många rörelser, var ett klumpigt och tafatt rörelsesätt ett normalt beteende hos båda könen. Själva omkoordinationen var ett ytterst ansträngande arbete som tog mycket kraft i anspråk. Att flickor i allmänhet under puberteten var tröttare än pojkar, berodde dock enligt Falk på att de var tvungna att hjälpa till hemma. Hela skolarbetet blev för dem en tilläggsuppgift, varför de lätt överansträngdes. Därför skulle deras kroppsövningar vara lättare och mindre snabba.¹⁷

Eftersom elevernas kroppar i puberteten var gängliga och oproportionerliga, ansåg Falk, till skillnad mot Björkstén, att man inte skulle ställa några krav på ett estetiskt utförande. Enligt Falk kände både flickor och pojkar i puberteten en instinktiv motvilja mot allt vad skönhetsrörelser hette. Visserligen finns även hos Falk formuleringar som att lätta och livliga folkdanser ofta tilltalade flickor och hon har i sina övningar tänkt på dem som presumtiva mödrar – exempelvis bäckenövningar – men detta var inte den enda uppgift som skolgymnastiken skulle förbereda flickorna för. Lika viktigt var att förbereda dem för arbete.¹⁸

De fysiska olikheter som finns legitimerade såldes enligt Falk inga avgörande skillnader i undervisningen och hon resonerade även i termer av genus. Men det gehör som hon hade fått av Skolöverstyrelsen när det gällde revideringen av linggymnastiken, saknades i denna fråga. De ansvariga för skolgymnastiken föredrog helt klart den form som Björkstén introducerat.¹⁹

Även vissa gymnastiklärare kritiserade kvinnogymnastiken. Den skarpa uppdelningen av skolgymnastiken som om det mellan könen fanns art- och inte gradskillnader, var enligt dem bekymmersam. Den särpräglade kvinnogymnastiken kunde få konsekvenser för elevernas framtid som inte var av godo för flickorna; den ständiga jämförelsen mellan män och kvinnor hade precis inte utfallit till kvinnornas fördel. Mycket vore vunnet om man i stället för kön började se eleverna som människor och individer. Dock visste de inte hur detta skulle gå till i gymnastikundervisningen, eftersom individerna där hade smält samman till två könsgrupper, grupper som redan var präglade av den uppfostran de fått. För även före puberteten menade vissa

gymnastiklärare att undervisningen var könsspecifik, trots att den var gemensam:

»Här bedrivs tyvärr ofta undervisningen på ett sådant sätt, att många pojkar fått grundlagt den överlägsenhetskänsla och många flickor det mindervärdeskomplex, som sedan följer dem genom livet.«²⁰

Men inte heller denna kritik vann gehör hos ansvariga för den svenska skolan. Under 1940-talet inleddes dock en fysiologisering av skolgymnastiken. Vad fick den för betydelse för vilken form av kroppsövningar som pojkar och flickor skulle ägna sig åt?

Fysiologiseringen av skolgymnastiken

Även arbetsfysiologins banbrytare vid GCI och i Sverige, tillika med Lindhards elev, Erik Hohwü Christensen (1904-1996) uppfattade flickor och kvinnor som ömtåliga och såg moderskapet som deras huvuduppgift. Allt som enligt honom kunde äventyra lyckosamma graviditeter och framfödandet av friska barn var av ondo. Av den anledningen anvisade han äldre flickor och kvinnor en försiktigare och mindre ansträngande form av idrott än pojkar. Även gymnastiken skulle enligt honom delas upp efter kön så att skillnaden i rörelsesätt förstärktes. Skolans fysiska fostran skulle enligt Hohwü Christensen tillgodose tre behov: fysiologiska, etiska och estetiska, dvs. främja en god kondition, vara disciplinerande och ge ett fritt och vackert rörelsesätt. Medan den etiska aspekten inbegrep båda könen, omfattade de två övriga inte flickor och pojkar på samma sätt. Den fysiologiska riktades framförallt till poj-

karna, medan den estetiska hade flickorna som målgrupp.²¹

I Hohwü Christensens inställning till flickor och kvinnor i relation till kroppsövningar finns stora likheter med Björksténs: kvinnan som fysiologiskt och anatomiskt underlägsen mannen. Denna hållning modifierades dock betydligt av Hohwü Christensens efterträdare vid GCI, Per-Olof Åstrand (1922-), vars grundsyn mer påminner om Falks än om hans fysiologiska företrädare. Även om Åstrand inte förnekade förekomsten av fysiska skillnader konstaterade han på grundval av en omfattande studie gjord i början av 1950-talet, att de inte var så stora och så avgörande. Även om pojkar i samband med puberteten drog ifrån när det gällde muskelmassa, och därmed syreupptagningsförmåga, hade flickor i förhållande till muskelmassan samma arbetsförmåga som pojkarna. Dessutom hade flickor de fysiologiska förutsättningar som krävdes för maximal ansträngning. Åstrand punkterade därmed uppfattningen om puberteten som en fysiologiskt riskfylld tid för flickor.²²

Som en konsekvens av Åstrands forskningsresultat minskade särskiljandet mellan könen i undervisningen. I alla fall när det gällde idrottsdelen av ämnet där flickorna fick tillträde till mer ansträngande grenar. Däremot bestod denna i gymnastiken vilken fortsatte att vara uppdelad enligt principen styrka och uthållighet för pojkar och estetiska övningar för flickor, dock med förbehållet att den estetiska gymnastiken skulle vara konditions- och styrkehöjande.

Genom att eleverna fortfarande skulle separeras vid puberteten och genom gymnastikens könsuppdelade innehåll, styrdes fortfarande den pubertala flickan åt ett håll och pojken åt ett annat. 1962 konstaterade SÖ:s gymnastikkonsulenter, vilka överva-

kade undervisningen i de svenska skolorna, att det i flickgymnastiken efter puberteten i samtliga av landets skolformer, gick att urskilja en klar linje mot »en utpräglad estetisk inriktning«. På vissa håll hade det till och med gått så långt att impulser från den amerikanska jazztekniken var märkbara. Samtidigt noterades i pojkgymnastiken en lika tydlig utveckling mot konditionsträning. På flera håll hade det enligt konsulenter förekommit cirkel- och intervallträning. I de skolor som hade ergometercykel hade man även kunnat peka på det goda resultat som träningen gett.²³

Nymodigheter hade således upptagits i både flick- och pojkgymnastiken, nymodigheter som dock egentligen bara var en fysiologisering av den tidigare estetiskt inriktade flickgymnastiken och den styrke- och prestationsinriktade pojkgymnastiken. Eleverna betraktades, trots den individualisering av undervisningen som förordades efter andra världskriget, i 1960-talets gymnastikundervisning alljämt i första hand som kön. Konsekvensen blev att den traditionella genusordningen i skolgymnastiken var överordnad individens möjlighet att få använda hela sin kapacitet: att både få utveckla en stark kropp och ägna sig åt estetisk verksamhet. Istället begränsades eleverna av de föreställningar som var kopplade till dem som kön.

Björkstén – förnyare eller förvaltare?

Det brott mot den traditionella linggymnastiken som Björkstén inledde kan tolkas på flera sätt. Eftersom GCI långt in på 1900-talet var manligt dominerat,²⁴ kan etablerandet av kvinnogymnastiken ses som en kvinnlig strategi för att skapa ett

eget område bortom männens kontroll. Men samtidigt bidrog den till att bilden av kvinnan som fysiskt och psykiskt underlägsen mannen förstärktes.

Hur ska då Björksténs kvinnogymnastik förstås? Ja, det finns två svenska genusteoretiker som jag tycker bidrar till förståelse, historikern Yvonne Hirdman och sociologen Eva Lundgren. Enligt Hirdman kan vi, oberoende av faktorer som klass, etnicitet, ålder eller civilstånd, se ett tydligt mönster i mänskliga samhällen. En uppdelning av människor i två sorter – män och kvinnor – där sorterna segregeras och hierarkiseras, dvs. delas upp i manligt (så här är/gör män) och kvinnligt (så här är/gör kvinnor), där det som män är/gör utgör normen: det normala, riktiga och eftersträvarsvärda. Varje samhälle och varje tid har haft sin uppfattning om vilken relation, vilka sysslor och vilket uppförande som kvinnor och män bör ha. Hirdman har för dessa sociala koder, föreställningar och förväntningar lanserat begreppet genuskontrakt, kontrakt som när de av olika orsaker inte längre är ändamålsenliga omförhandlas.²⁵

I takt med att det moderna samhället växte fram uppstod spänningar i genusordningen. Orsaken var att den nya samhällsordningens bärande idéer, kapitalism och demokratisering, gick stick i stäv med en av genussystemets bärande principer, isärhållandet av könen. Både kapitalismen och demokratiseringen bygger ju på integrering av medborgarna i det offentliga, som arbetskraft och som politiskt delaktiga. Med andra ord behövde genuskontraktet omförhandlas.²⁶

Omförhandlingen kom i Sverige att döpas till kvinnofrågan. Under de två första decennierna av 1900-talet kanaliseras kvinnofrågan i kravet på kvinnlig rösträtt, ett krav som i förlängningen skulle innebära att den skarpa gräns som fanns

mellan privat och offentlig sfär, mellan mäns och kvinnors roller i samhället, riskerade att suddas ut. Till diskussionen om hur kvinnors politiska, juridiska och ekonomiska integrering egentligen skulle se ut, kopplades olika föreställningar om hur män och kvinnor var, vad de skulle göra och hur relationen mellan dem skulle se ut. Resultatet av omförhandlingarna blev det av Hirdman benämnda husmoderskontraktet. Kvinnor erhöll formell jämlikhet i utbyte mot att hemmet blev deras livsuppgift: kvinnans plats blev hemmet, hemarbetet blev hennes viktigaste arbetsuppgift och att vara hustru och mor hennes viktigaste samhällsinsats.²⁷

Visserligen var husmoderskontraktet enligt Hirdman inte definitivt genomfört förrän på 1930-talet, men komponenterna fanns i de politiska och vetenskapliga samtalen redan i början av 1900-talet. I detta samtal ingick även Björksténs form av kvinnogymnastik, vilken ju syftade till att förbereda flickorna på livsuppgiften att vara maka och mor. Kvinnogymnastiken bidrog med andra ord till att fostra flickor in i husmoderskontraktet.

Även Eva Lundgren har uppmärksammat genus som något på samma gång stabilt och föränderligt. Som hon ser det skapas genus i spänningsfältet mellan stabila och mer flexibla kulturella regler. För att kunna analysera detta skiljer hon på konstitutionella och regulativa normer, där de konstitutionella stabila grundreglerna utgör ramen för hur de flexibla regulativa reglerna kan användas:

»Det konstitutionsnelle, grunnreglene, er et sett av ofte implisitte regler om grunn-

leggende forutsetninger for hvordan aktørene skal handle i sine ulike politiske, sosiale, psykologiske eller lekende spill – det er det vi taler og handlar ut fra, men ikke om, det vi utgår fra, er innskrevet i, det vi ikke diskuterer fordi det er en del av oss selv, det som er så selvsagt at det ikke kan tematiseres og bli eksplisitt synlig.«²⁸

Genom att skilja konstitutionella normer från föränderliga kan vi enligt Lundgren belysa hur en förändring på ett område samtidigt kan få en motsatt och förstärkande effekt på ett annat. För när vi bryter mot regulativa regler kan det innebära försvar och cementering av något konstitutionellt. Det är därför förändringar med feministiska förtecken ofta är tvetydiga. Som exempel tar hon förekomsten av kvinnliga präster, vilket dels kan tolkas som en systemförändring inom kyrkan, en förändring av en regulativ norm, dels som ett skapande av ett kvinnodominerat prästerskap som ett låglöne- och lågstatusyrke, dvs. som ett *»patriarkatets tilpasning og sementering«*.²⁹

Genom att bryta med männens linggymnastik och skapa en egen gymnastikform bröt Björkstén mot en regulativ föränderlig norm samtidigt som den fick en motsatt och förstärkande effekt på en konstitutionell grundläggande: den om kvinnor som svaga, mjuka och behagfulla. Som en konsekvens av att kvinnor utvecklade en egen gymnastik cementerades föreställningen om dem som kön. Det var i moderskapet och som objekt för männen deras värde låg, alltså i dem som kön och inte som individer.

Noter

1. Elli Björkstén, *Kvinnogymnastik. Första delen* (Helsingfors 1918), s. 248.
2. Henrik Meinander, *Lik martallen som rågfältet. Hundra år finlandssvensk gymnastik* (u.o. 1996), s. 45.
3. Ulla Manns, *Den sanna frigörelsen. Fredrika-Bremer-förbundet 1884-1921* (Stockholm 1997), s. 123ff.
4. Jens Ljunggren, *Kroppens bildning. Linggymnastikens manlighetsprojekt 1790-1914* (Stockholm 1999), s. 89.
5. Hjalmar Ling, *Tillägg vid användandet af de tabeller hvilka varit begagnade för Gymnastiska centralinstitutets lärokurs* (Stockholm 1871), s. 3, 11 och 76-81.
6. Ling, s. 82 och 86.
7. L M Törngren, *Lärobok i gymnastik. För folkskollärare- och folkskolläraryrkesseminarier* (Stockholm 1905), s. 64f och 283.
8. Björkstén, s. 238-248 och Pia Lundquist Wanneberg, *Kroppens medborgarfostran. Kropp, klass och genus i skolans fysiska fostran 1919-1962* (Stockholm 2004), s. 174-178.
9. Björkstén, s. 40-45.
10. Björkstén, s. 241ff.
11. Björkstén, s. 238-248.
12. *Tidskrift i Gymnastik* 1919, s. 23f.
13. *Undervisningsplan för rikets folkskolor 1955*, s. 65 f och *Kungl. Maj:ts stadga för rikets allmänna läroverk given Stockholms slott den 24 september 1928*, s. 232f.
14. *Anvisningar för undervisningen i gymnastik med lek och idrott för de högre läroanstalterna. Del 1*, s. 17, *Anvisningar för undervisningen i gymnastik med lek och idrott vid folkskolorna*, s. 8, 17 och 22f och *Kursplan och metodiska anvisningar för realskolan 1955*, s. 154.
15. Ljunggren, s 229 samt Jan Lindroth, *Ling – från storhet till upplösning. Studier i svensk gymnastikhistoria 1800-1950* (Stockholm 2004), s. 162-167.
16. Elin Falk, *Gymnastik med lek och idrott. Ledning för undervisningen i folk- och småskolor, seminarier och därmed jämförliga läroanstalter*, (Stockholm 1927), s. 245f.
17. Falk, s. 243-247 och 251.
18. Falk, s. 249ff och 314.
19. Lundquist Wanneberg, s. 183.
20. Lundquist Wanneberg, s. 183f.
21. Lundquist Wanneberg, s. 196ff.
22. Lundquist Wanneberg, s. 198f.
23. Lundquist Wanneberg, s. 202.
24. Suzanne Lundvall & Jane Meckbach, *Ett ämne i rörelse. Gymnastik för kvinnor och män i lärarutbildningen vid Gymnastiska Centralinstitutet/ Gymnastik- och idrottshögskolan under åren 1944 till 1992*, (Stockholm 2003), s. 41.
25. Yvonne Hirdman, *Kvinnor – från möjlighet till problem? Genuskonflikten i välfärdsstaten – den svenska modellen* (Stockholm 1997), s. 1 och Yvonne Hirdman, »Genussystemet – reflexioner kring kvinnans sociala underordning«. I: *Genus i historisk forskning*, C Ericsson (red) (Lund 1993), s. 152f.
26. Yvonne Hirdman, »Genusanalys av välfärdsstaten: utmaning av dikotomierna«. I: *Rapport III Fra kvinnehistorie til kjønnshistorie?* (Oslo 1994), s. 68f.
27. Hirdman, »Genusanalys av välfärdsstaten: utmaning av dikotomierna«, s. 70 och 74f.
28. Eva Lundgren, *Det får da være grenser for kjønn. Voldelig empiri og feministisk teori* (Oslo 1993), s. 171.
29. Lundgren, s 177f.

Referenser

Anvisningar för undervisningen i gymnastik med lek och idrott för de högre läroanstalterna. Del 1. Utfärdade av Kungl. Skolöverstyrelsen den 4 maj 1946.

Anvisningar för undervisningen i gymnastik med lek och idrott vid folkskolorna. Utfärdade av Kungl. Skolöverstyrelsen den 7 oktober 1947.

Björkstén, Elli, *Kvinnogymnastik. Första delen*. Helsingfors 1918.

Falk, Elin, *Gymnastik med lek och idrott. Ledning för undervisningen i folk- och småskolor, seminarier och därmed jämförliga läroanstalter*. Stockholm 1927.

Hirdman, Yvonne, »Genusanalys av välfärdsstaten:

- utmaning av dikotomierna« I: *Rapport III Fra kvinnehistorie til kjønshistorie?* Oslo 1994.
- »Genussystemet – reflexioner kring kvinnans sociala underordning« I: *Genus i historisk forskning*, C Ericsson (red). Lund 1993.
  - *Kvinnor – från möjlighet till problem? Genuskonflikten i välfärdsstaten – den svenska modellen*. Stockholm 1997.
- Kungl. Maj:ts stadga för rikets allmänna läroverk givna Stockholms slott den 24 september 1928.
- Kursplan och metodiska anvisningar för realskolan 1955.
- Lindroth, Jan, *Ling – från storhet till upplösning. Studier i svensk gymnastikhistoria 1800-1950*. Stockholm 2004.
- Ling, Hjalmar, *Tillägg vid användandet af de tabeller hvilka varit begagnade för Gymnastiska centralinstitutets lärokurs*. Stockholm 1871.
- Ljunggren, Jens, *Kroppens bildning. Linggymnastikens manlighetsprojekt 1790-1914*. Stockholm 1999.
- Lundgren, Eva, *Det får da være grenser for kjønn. Voldelig empiri og feministisk teori*. Oslo 1993.
- Lundvall, Suzanne & Meckbach, Jane, *Ett ämne i rörelse. Gymnastik för kvinnor och män i lärarutbildningen vid Gymnastiska Centralinstitutet/Gymnastik- och idrottshögskolan under åren 1944 till 1992*. Stockholm 2003.
- Lundquist Wanneberg, Pia, *Kroppens medborgarfostran. Kropp, klass och genus i skolans fysiska fostran 1919-1962*. Stockholm 2004.
- Manns, Ulla *Den sanna frigörelsen. Fredrika-Bremer-förbundet 1884-1921*. Stockholm 1997.
- Meinander, Henrik, *Lik martallen som rågfältet. Hundra år finlandssvensk gymnastik*. u.o. 1996. *Tidskrift i Gymnastik*.
- Törngren, L M, *Lärobok i gymnastik. För folkskollärare- och folkskolläraryrkesseminarier*. Stockholm 1905.
- Undervisningsplan för rikets folkskolor 1955*.